

О.В. Онопрієнко

МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЕКТУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проектувальна діяльність як культурна форма, яка використовує філософські, культурологічні та психолого-педагогічні знання, історично оформилась у наслідок переходу від проектування матеріальних об'єктів до проектування систем діяльності. На сучасному етапі поняття „проектна діяльність” у педагогіці розглядається в двох аспектах:

1) у контексті педагогічного проектування як процесу розробки окремими педагогами або колективами вчителів цілей і конструктивних схем їх досягнення, теоретичних моделей – навчально-виховних програм і методик їх застосування;

2) як проектувальна діяльність учнів – складова навчальної діяльності, якій притаманні лише деякі риси професійної педагогічної діяльності.

Оскільки у сфері нашого наукового інтересу перебуває проектна діяльність учнів, спробуємо розкрити її сутність. В сучасних дослідженнях означена діяльність розглядається з позицій педагогічних закономірностей (В. Гузєєв, Є. Полат, В. Симоненко, І. Чечель та ін.); психологічних особливостей (О. Землянська, І. Зимня, Н. Матяш та ін.); методичних можливостей (М. Павлова, Дж. Пітт, І. Сасова, С. Ящук та ін.). Цьому явищу даються різноманітні визначення, серед яких прийнятним для нашого дослідження є таке: форма навчально-пізнавальної активності учнів, яка полягає в мотивованому досягненні свідомо поставленої мети для створення творчих проектів та у забезпеченні єдності і наступності різноманітних аспектів процесу навчання, а також є засобом розвитку особистості учня [5].

Аналіз структури проектувальної діяльності дозволяє виділити основні елементи, що складають її зміст: мотиви, які спонукають до діяльності; цілі – результати, на досягнення яких спрямована діяльність; засоби, за допомогою яких діяльність відбувається. Відповідно до зазначеного, у процесі взаємодії суб'єкта з дійсністю виділяються певним чином мотивована діяльність у цілому, цілеспрямовані дії, що входять до її складу, і компоненти цих дій – операції.

Як показали дослідження (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.), протікання та розвиток психічних процесів суттєво залежать від мотивів і цілей діяльності. Ці субстанції безпосередньо пов'язані з її результатом. Під поняттям „ціль діяльності” розуміється:

- безпосередній мотив, яким у свідомості та мисленні передбачається результат діяльності, шляхи і способи його досягнення;

- створений образ очікуваного результату діяльності, її спонукальний стимул;

- планування специфічного змісту, від якого залежить значущість і ясність мети, характер вольових зусиль людини [2].

Отже, цілі діяльності обумовлюють проектування, планування, передбачення майбутнього результату. Відповідно до системи цілей у нашому дослідженні визначається зміст проектної діяльності суб'єктів за такими етапами:

- 1) формулювання провідної проблеми і мети проектної діяльності;

- 2) планування змісту проектної діяльності;

- 3) виділення способів вирішення проблеми;

- 4) отримання результату діяльності.

Водночас, оскільки проектна діяльність базується на засадах особистісно зорієнтованого навчання, її цілі безпосередньо мають співвідноситися зі сферою бажань учня, його індивідуальними інтересами, віковими особливостями. Метою учня може бути реалізація його права на самостійність та інтелектуальну свободу; задоволення конкретної власної матеріальної чи пізнавальної потреби; випробування своїх сил у новому виді діяльності; внесення своєї частки в суспільно значущу справу тощо.

Таким чином, цілі педагогічної діяльності знаходяться у взаємозв'язку із суб'єктивними цілями учня. Інтегруючою ціллю при цьому є готовність учня адаптуватися в навколишньому соціоприродному середовищі, до виконання певних соціальних функцій з метою полегшення орієнтації в нових умовах, самовиявлення і самореалізації.

Визначальне значення для проектувальної діяльності мають мотиви учня. На перших стадіях включення у цю діяльність вони обумовлюються задачами, які формулює вчитель. У такому випадку, за С. Рубінштейном [7], мотив полягає у ставленні дитини до задачі, мети і обставин – умов, за яких виникає дія. Мотив, як усвідомлений імпульс до певної дії, формується в міру того, як учень враховує, оцінює, зважає обставини, в яких знаходиться, і усвідомлює мету, яка перед ним постає. Із ставлення до таких обставин народжується мотив зі змістом, необхідним для роботи над навчальним проектом. Проте, мотив стає внутрішнім поштовхом до діяльності, якщо формується в учня самостійно.

За даними наукового дослідження Н. Матяш [5], в основі мотивації проектувальної діяльності лежить сукупність пізнавальних і зовнішніх мотивів. Виділимо ці групи у сфері розвитку учня молодшого шкільного віку.

Пізнавальні мотиви:

- цікавість – один із рівнів пізнавальної потреби, який в умовах пошукової активності може трансформуватися у допитливість;

- пізнавальна самодіяльність – бажання постійного занурення у проблему;

- підвищений інтерес до дивергентних задач – здатність до творчого вирішення будь-якої проблеми;

- продуктивність мислення – здатність до висунення нових оригінальних ідей, яка виявляється у пошуковій активності;

- гнучкість мислення – здатність швидко і легко знаходити нові стратегії діяльності, встановлювати асоціативні зв'язки між різними процесами і явищами;

- прогнозування – якість, заснована на уяві, інтуїції, аналітичних здібностях; виявляється у передбаченні майбутньої діяльності та її результату;

- самовдосконалення – намагання досягти високої самооцінки;

- нахили та інтереси – індивідуальна властивість особистості, яка виявляється у бажанні і можливості виконати певну діяльність.

Зовнішні (соціальні) мотиви:

- перфекціонізм – намагання все виконати краще за інших, прагнення до досконалості у будь-якій справі;

- схильність до лідерства – можливість керувати процесом, заснована на захопленні справою, глибокому розумінні її сутності;

- самоутвердження – внутрішнє бажання

підвищити свій статус у групі однолітків;

- бажання отримати гарну оцінку;
- почуття відповідальності перед класом або вчителем.

Наявність деяких із зазначених мотивів або їх комплексу сприяють адекватному сприйняттю учнями проектної діяльності, створюють підґрунтя для успішного її перебігу. Складова мотиваційної сфери людини – пізнавальні потреби, на думку Д. Левітеса [4], є осередком особистості як суб'єкта свідомої діяльності. Будучи внутрішньою причиною активності особистості, вони частіше від інших психічних явищ стають мотивами дій і діяльності й частіше від інших переживаються як емоції та почуття. Окрім цього, розвинуті пізнавальні потреби, як і потреби в суспільних відносинах, є передумовою для розвитку особистості.

Мотив учня як суб'єкта має безпосередній зв'язок з метою проектувальної діяльності, оскільки мотивом є бажання або намагання її досягти. Проте, мотив може відділитися від мети і переміститися, по-перше, на саму діяльність, коли робить її схожою на гру (учневі цікаво перебувати у незвичній сфері діяльності); по-друге, на результат діяльності, якщо він стає ціллю дій (учень хоче виявити свою особистість, продемонструвати свою значущість у суспільстві). У будь-якому випадку без наявності мотиву та усвідомленої учнем мети проектувальна діяльність перетворюється на виконання поставленого вчителем завдання.

Важливим компонентом структури діяльності є дії-операції, які забезпечують використання наявних засобів і умови для досягнення необхідного результату. Проведені дослідження (П. Гальперін, Д. Ельконін та ін.) виявили, що на основі зовнішніх матеріальних дій шляхом їх послідовних змін формуються внутрішні дії, які відбуваються в розумовому плані і забезпечують дитину можливістю орієнтуватися в навколишньому світі. З цього випливає, що, вибудовуючи освітній процес на засадах діяльнісного підходу, наявність потреби оволодіти основами проектувальної діяльності призведе до виникнення внутрішньої цілі діяльності самого учня.

У проектувальній діяльності характер дії залежить від етапу, на якому вона відбувається. У науковій літературі (В. Гузеев, Н. Іванова, С. Полат, І. Чечель та ін.) етапи проектної діяльності учнів представлені низкою процесуальних схем, які відрізняються кількістю виділених етапів і деталізацією змісту. Аналіз представлених у публікаціях матеріалах [1; 3; 6; 10] засвідчує, що проектувальна діяльність учнів, як і будь-яка інша, складається з трьох основних компонентів: орієнтовно-мотиваційного, операціонально-виконавчого та рефлексивно-оцінного. У залежності від домінуючої галузі знань та вікового складу учасників її етапи наповнюються певним змістом. Оскільки у сфері нашого дослідження перебуває діяльність учнів молодшого шкільного віку, зупинимось на такому баченні її структури:

I. Етап визначення мети – ясне усвідомлення конкретної задачі (організація проекту).

II. Етап планування роботи – вибір раціонального способу дії (планування проекту).

III. Етап виконання – реалізація діяльності, яка супроводжується поточним контролем і перебудовою у випадку необхідності (реалізація проекту).

IV. Етап перевірки результатів, виправлення помилок, зіставлення отриманих результатів із

запланованими, підведення підсумків роботи та її оцінка (підсумок проекту).

Формування основ проектувальної діяльності передбачає відпрацювання кожного із компонентів цієї діяльності. Першочергове значення, за теорією А. Маркової [9], має усвідомлення учнем поставленої вчителем задачі і самостійне висунування власних задач діяльності у безпосередньому зв'язку з її мотивами.

Сутність вирішення навчальних задач у контексті проектувальної діяльності полягає в оволодінні учнями теоретично узагальненим способом вирішення конкретних часткових задач. За В. Давидовим, поставити перед учнем задачу – означає ввести його в ситуацію, яка потребує орієнтації на загальний спосіб її розв'язання в усіх можливих окремих і конкретних варіантах умов [9].

Проектувальні задачі, у свою чергу, вирішуються через низку послідовних навчальних дій, а саме:

- виявлення загального стану відносин у системі, що розглядається;
- моделювання виділених відносин у предметній, графічній або знаковій формі;
- перетворення моделі відносин для вивчення їх властивостей;
- виділення і побудова серії окремих задач, які вирішуються загальним способом;
- реалізація окремих задач у конкретній ситуації;
- контроль за виконанням навчальних дій;
- оцінка засвоєння загального способу дій як результату вирішення поставленої задачі.

Здійснення активних навчальних дій над матеріалами проекту – аналіз, синтез, порівняння, моделювання, а також оволодіння новими способами дій спричиняють ситуацію розвитку учня. На основі виконання дій самоконтролю і самооцінки формується „особлива оцінна діяльність школяра, новий тип ставлення до своєї власної діяльності – уміння оцінити її, з огляду на вироблені в суспільстві еталони, перетворювати і вдосконалювати [9, с. 22]”.

Формування проектувальної діяльності проходить кілька стадій: спочатку відбувається ознайомлення учнів з новим видом діяльності, усвідомлення його смислу; потім початкове оволодіння ним; нарешті, самостійна розробка навчальних проектів. Таким чином формуються вміння, які полягають у здатності виконувати проектувальні дії. Назвемо їх проектувальними вміннями.

На основі теорії формування пізнавальної діяльності молодших школярів Н. Тализіної [8], виділимо такі складові проектувальних умінь: початкові логічні прийоми мислення; специфічні прийоми проектувальної діяльності; загальнодіяльнісні вміння. Представимо їх характеристику у табличному вираженні (табл. 1).

У відповідності зі ступенем володіння учнями проектувальною діяльністю та їхніми індивідуальними розумовими здібностями зазначені проектувальні вміння можуть виявлятися на різних рівнях знання – від розпізнавання учнями способу проектувальної діяльності за зовнішніми ознаками до творчого, самостійного проектування, вирішення індивідуальних проблем шляхом розробки проекту.

Таким чином, на основі проведеного аналізу ми дійшли висновку, що проектувальна діяльність як форма навчально-пізнавальної активності учнів має значний мотиваційний потенціал, реалізація якого забезпечується структурно-змістовим наповненням діяльності.

Таблиця 1

<i>Проектувальні вміння учнів</i>	
Види проектувальних умінь	Прийоми проектувальної діяльності

<p>I. Початкові логічні вміння:</p> <p>а) інтелектуальні;</p> <p>б) особистісні;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • виділення різноманітних властивостей предметів і явищ шляхом аналізу, узагальнення, співставлення фактів; • висування ідей, проблемних питань, проектувальних задач; • передбачення результатів діяльності; • формулювання висновків; • перенесення отриманих знань у практику, поєднання їх з життєвим досвідом; • налагодження контактів у процесі спільної діяльності; • подолання психологічних бар'єрів у процесі діяльності; • практичне ознайомлення з прийомами самооцінки, самоаналізу, корекції;
<p>II. Специфічні вміння:</p> <p>а) інформаційні;</p> <p>б) творчі;</p> <p>в) літературно-лінгвістичні;</p> <p>г) художні;</p> <p>д) маніпулятивні;</p> <p>е) математичні;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • активний пошук, сприйняття, усвідомлення, аналіз необхідної інформації; • перенесення інформації у конкретувальну навчальну, ігрову чи життєву ситуацію; • виконання нетрадиційних процедур навчальної діяльності; • комбінування способів вирішення проектних задач; • втілення задуму у творчий результат (продукт); • опис ідей; • розробка реклами до презентації результату; • імпровізація під час захисту; • створення художніх образів; • естетичне оформлення проекту; • дизайн приміщення для презентації; • координація рухів; • уміння користуватися інструментами; • розрахунок матеріалів; • поєднання форми і об'єму;
<p>III. Загальнодіяльнісні вміння:</p> <p>а) організаційні;</p> <p>б) дослідницькі (пошукові)</p> <p>в) комунікативні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • практичне ознайомлення з новими видами діяльності та логікою їх здійснення; • побудова власної проектувальної діяльності, самоконтроль за її ходом; • планування умов і послідовності роботи над проектом; • самостійне генерування ідей; • вибір способу дії; • самостійний відбір і накопичення матеріалу; • знаходження кількох варіантів вирішення проблеми; • встановлення причиново-наслідкових зв'язків; • робота в команді; • стисле і зрозуміле висловлення своєї думки; • уміння слухати та дослухатись думки іншого; • ведення діалогу; <p>уміння триматися перед аудиторією.</p>

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гузев В.В.* Инновационные идеи в современном образовании // Школьные технологии. – 1997. – № 1. – С. 3–10.
2. *Джужук И.И.* Метод проектов в контексте личностно ориентированного образования: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Ростов на Дону, 2004. – 24 с.
3. *Иванова Н.В.* Возможности и специфика применения проектного метода в начальной школе // Начальная школа. – 2004. – № 2. – С. 96–101.
4. *Левитес Д.Г.* Автодидактика. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения. – М.: Изд-во МПСИ, 2003. – 320 с.
5. *Матяш Н.В.* Психология проектной деятельности школьников: Автореф. дис. ... д-ра псих. наук. – М., 2000. – 52 с.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под. ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2001. – 272 с.
7. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии: В 2 т. – М.: Педагогика. – Т. 2. – С. 40–93.
8. *Талызина Н.Ф.* Формирование познавательной деятельности младших школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 175 с.
9. Формирование учебной деятельности / Под ред. В.В. Давыдова, И. Ломпшера, А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 1982. – 216 с.
10. *Чечель И.Д.* Метод проектов, или Попытка избавить учителя от обязанностей всезнающего оракула // Директор школы. – 1998. – № 3. – С. 12–17.

Подано до редакції 10.05.07

РЕЗЮМЕ

В статті представлена спроба аналізу сутності проектної діяльності учасників молодшого шкільного віку з акцентом на її мотиваційний потенціал.

SUMMARY

The article analyses the essence of design activity of a pupil of junior school age making accent on its motivation potential.
